

Novus forlag · eISSN 2703-7371

Eivind Weyhe: *Vatnanøvn í Føroyum*. Tórshavn: Fróðskapur / Faroe University Press, 2021. 201 sider (ill.).

Eivind Weyhe gav i 2020 ut boka *Fjallanøvn í Føroyum*, og i 2021 kom han med ei ny i same sjangeren: *Vatnanøvn í Føroyum*. Kjem han med fleire slike bøker om andre namnetypar, blir dei samla til eit flott og nyttig færøysk stadnamnleksikon. Dette lovar godt. Eit slikt verk skulle vere av stor nytte for norske stadnamnfolk òg, for vi kan sjå store likskapar med det norske namnelandskapet. Men det er òg ein del særpreg, ikkje minst pga. naturen og ei relativt kort busetnadshistorie.

Weyhe er emeritus ved Fróðskaparsetur Føroya, dvs. Universitetet på Føroyane, og han har lang fartstid i spesielt språkhistorie, dialektologi og stadnamn. Han har eit vidt kunnskapsfelt elles òg, noko som han drar nytte av i arbeida sine.

På baksida av bokpermen er det sagt at målet for denne boka er å gi eit så fullstendig oversyn som muleg over vatn med namn i heile landet. Når eg nedafor skal omtale boka og innhaldet, kan det vere nyttig og ikkje minst tilfredsstillande for lesaren å følge litt med i landskapet, som ikkje alle av oss er så godt kjent med. Bruk da *kort.føroyakort.fo*. I boka er namna heimfesta til bygde- og bykommunar.

Bakgrunnsstoff

Innleiinga på 24 sider er ein gjennomgang av eldre kjeldemateriale om vassnamna, av strukturen i namna og ein sjenerell omtale av alderen på namna.

Eldste kjelda om eit vassnamn er «Skipan um tingfaratoll» frå 1350–1400 (Jakobsen 1907), der eit vatn i Vágur er kalla *Vatn*, som forfattaren meiner opplagt må vere det som i seinare tid er *Seyrvágsvatn/Sørvágsvatn* (nemnt først på 1700-talet, men blir òg kalla *Leitisvatn*). På 1700- og 1800-talet kjem nokre oppskrifter og kart med namn på vatn, og mykje meir blir det på 1900-talet.

Hos Weyhe går det fram at det er ein del arbeid å bestemme kva dei gamle namna viser til i landskapet no. Ein får inntrykk av at vassnamna har vore lite stabile gjennom tida, for det er ofte andre namn på same vatna i dag. Fleire gonger i namnegjennomgangen vidare i boka går det òg fram at same vatnet kan gå under fleire namn. S. 136 fortel Weyhe under oppslaget *Tjørnin á Brekkuni* at dette vatnet kan òg bli omtalt med

ni andre namn. Det er rekorden. Denne variasjonen kunne vore eit interessant perspektiv på namnekulturen, for det kan truleg skifte noko frå type til type av namneobjekt kor faste og etablerte namn er.

Namnstrukturen

Strukturen i færøyske vassnamn viser at dei aller fleste er samansett med eitt av desse etterledda: *-vatn*, *-tjørn*, *-depil*, *-hylur*, *-brunnur* og *-dammur*. Her er altså ingen *-sjógvur* eller *-fjørður*. Mest frekvent er *-vatn* og *-tjørn*, og det siste gjeld oftast vatn som ikkje har utløp, gjerne slike som ligg i våtlende. Pollar er det ikkje mange av; men den eine er *Pollurin* i Saksun, der den gamle hamna er attstengt (pga. ein sandbanke som har bygd seg opp), men floda når opp i *Pollurin*. Slike avskjerma pollar som sjøen flør opp i, er omtalt med appellativet *fjørühylur* på færøysk. Éin slik ‘høl’ har etterleddet *-dammur* (*Grøniddammur*).

Utmerkingsleddet kan som på norsk delast på mange kategoriar. Men særmerkt for færøysk er at det kan ha det utmerkande adjektivet som sjølvstendig ord bak substantivet, f.eks. *Vatnið Mikla* og *Lómtjørn Ovara*. Adjektiv i komparativ som viser relativ posisjon, kan òg stå framfor som eige ord: *Fremra Mjáavatn*.

Vanlegaste førsteleddet i vassnamna er *Tjørn* og *Tjarnir* i ubestemt og bestemt form; dei utgjer 165 i talet. Av dei har 157 forma *Tjørn(in)/Tjarnir(nar)* + preposisjonsledd der styringa er eit anna stadnamn for kvar tjørna/tjornene ligg, f.eks. *Tjarnir millum Ryggja*. Her reknar Weyhe det heile som eit stadnamn og ser på preposisjonsfrasen som eit etterstilt utmerkingsledd i namnet. Denne namnstrukturen kallar Weyhe preposisjonsnamn. Slike finn vi 24 tilfelle av med *Vatnið/Vøtnini* òg. Her tøyser Weyhe stadnamnbegrepet lenger enn det vi er vant til når det gjeld norske stadnamn, for ein preposisjonsfrase kan stå som geografisk presisering i kva som helst nominal. Vi ville vel ikkje rekne *tjørna* som proprium, men som appellativ. Men Weyhe viser til at mange av desse namna kan ha parallell form i ei samansetning, altså at *Tjørnin á Fagradal* òg kan kallast *Fagradalstjørnin*. Det siste er uproblematisk å rekne som stadnamn/proprium. Men vi ville nok ha skrive denne parallellen som ‘tjørna i Fagerdalen’ – med ‘tjørna’ som appellativ – og ‘Fagerdalstjørna’ – som proprium. Vi får notere oss at det her er to ulike måtar å analysere på. Weyhe fortel at kartmakarane på 1890-talet ofte «kartografiserte» namn med preposi-

sjonsledd til samansetningar. Men slike parallelle samansetningar er ikkje alltid brukande for preposisjonsnamna.

Når det gjeld likskapar med norsk namnebruk, kan ein legge merke til den sterke færøyske tendensen til å sette retningsadverb rett framfor preposisjonen som styrer eit namn, som i *uppi á* eller *norður á* i staden for berre *á*. I preposisjonsnamn legg ein godt merke til dette, jf. *Tjarnirnar uppi á Klivi* og *Tjørnin frammi á Fløtuni*. Vi kjenner det òg godt frå norske dialektar, der somme namn ikkje kan ha berre ein naken preposisjon framfor seg.

Adverb/adjektiv/preposisjonar fortel ikkje berre om retninga fram til eit objekt, men òg om relasjonen til andre objekt. Slike finn ein som utmerkingsledd i både *Handaravatn* og *Handara Hamravatn*. Når komparativen *handara* betyr ‘bortafor, på hi sida’, er det i første tilfellet tale om eit vatn bortafor eit ikkje-spesifisert vatn, mens det i hitt tilfellet gjeld eit vatn bortafor det spesifiserte *Hamravatn*. Færøysk skil òg nøye mellom komparativ og superlativ i slike tilfelle, for det siste blir brukt når relasjonen gjeld fleire enn to. Dermed er *Handastavatn* det vatnet som ligg lengst vekk, altså enda lenger vekk enn både *Vatnið við Rættina Nýggju* og det allereie nemnte *Handaravatn*. Den motsette retninga er uttrykt med *Heimara* og *Heimasta*.

Samansette stadnamn i færøysk er oftast i ubestemt form, f.eks. *Kirkjuvatn*, mens usamansette er i bestemt form: *Vatnið*, men i ubestemt viss det står etter preposisjon som i f.eks. *Tjarnirnar*, men *Úti við Tjarnir*. Her finst likevel ein del unntak begge vegar.

Leksikondelen

Stordelen av boka (s. 31–190) gir oss rundt 450 namneartiklar i alfabetisk rekkefølge. Det er ingen store fjellvidder på Færøyane, så vatna er ikkje så mange og store som vi er vant til. Når denne boka likevel inneheld så mange namn, er det fordi svært mange tjørner er tatt med, og dessutan tar forfattern med gamle namn som ikkje er i bruk lenger, namn på tjørner som er tørrlagt, ja òg namn som ein ikkje har kunna heimfeste sikkert. Leksikondelen har derfor fleire oppslag enn det er vatn og tjørner i alt.

Som det skal vere i eit leksikon, er oppbygginga av artiklane systematisk; derfor er boka godt eigna til å slå opp i. Aller først i kvar artikkel kjem Weyhe med realopplysningar. Her blir det orientert om uttale viss den ikkje er sjølvsagt ut frå skriftforma, om eldre namneformer og eldre

skrivemåtar, der slike finst. Så kjem ei geografisk beskriving, særleg med omtale av elvar som går inn og ut. Slikt kan stundom gjere namnet forståeleg ut frå natur og namneforrådet i nærområdet. Interessant å observere er det at ikkje fåe vatn har inga elv ut; eitt vatn, nemleg *Tjørnin undir Slættaliðsendanum*, har elv verken inn eller ut. Dessutan blir det opplyst om ev. folkelege omtalar av namnet, av historia og av staden, og ein del segntradisjon blir nemnt.

Høgd over havet er systematisk opplyst, men ingenstad er det fortalt presist om flatevidda på vatnet. Om *Fjallavatn* er det sagt at det er «tað næststørsta i landinum», *Sandsvatn* er «stórt vatn», *Reiðavatn* er «reiðiliga stórt vatn». Djupna på vatna er det opplyst om av og til, og der det står noko, ser det ut til å gjelde dei grunnaste på om lag 1 meter og dei djupaste, som ser ut til å ligge mellom 15 og 59 meter. Det siste er *Sørvágsvatn*, som eg har notert meg som det djupaste.

Eg blei litt oppslukt av landskapsbeskrivingane og sakna derfor meir systematikk i desse detaljane. Men det er sjølvsaugt for mykje forlangt at slikt skal inn som standardopplysningar; eg er jo ikkje vant til geografiske detaljar i f.eks. *Norsk stadnamleksikon*. Nøkternt sett er det nok berre i sjeldne tilfelle at slikt har noko å seie for namnetolkningane. Heller ikkje høgd over havet har det i noko tilfelle i vassnamna, så langt eg ser. Men så er det landskapet da, sjølve namneobjektet; for ein stadnamninteressert er ikkje dét uinteressant, så eg ser fram til ein ny tradisjon.

Andredelen av oppslagsartiklane er den språklege analysen og korleis namnet skal tolkast. Det siste vil naturleg nok dreie seg mest om kva utmerkingsleddet kan fortelje oss.

Tolkingar

Weyhe gjer grundig arbeid, og han utnyttar kunnskapane sine i språk- og kulturhistorie. I analysen er han nøktern; han fortel om tolkingalternativ og om uvisse.

Ein gjengangar i analysane er det at det i samansetningar kan vere tvil om samansetningsfuga skal vere *-a-* eller *-ar-*, dvs. om utmerkingsleddet er ei fleirtals- eller ei eintalsform. I uttalen er det i dag ikkje skilt, men i skriftmålet prøver ein å skilje. Weyhe kommenterer slikt, f.eks. at det på karta alltid har stått *Álkurðarvatn*, men at utmerkingsleddet viser til eit namn som finst både i eintal og fleirtal, *Álkurð(ar)* (dvs. ‘Alke-urd(er)’), slik at fuga kunne òg ha vore skriven *-a-*.

Ettersom færøysk har mange fonetiske reduksjonar i trykklette stavingar/ledd, blir det ein del drøftingar av kva dei reduserte stavingane kan gå tilbake på. Etter ei slik drøfting kjem Weyhe f.eks. til at *Barkulsvatn* /barkelsvatn/ truleg må komme av eit **Barkholmsvatn*, og når det ikkje er palatal uttale av k-en, må midtleddet skrivast likeins som suffikset *-ul*, altså blir skriveforma *Barkulsvatn*. På same vis blir det trykklette leddet *-foss-* redusert til den vanlege suffiksvokalen *-u-* i utviklinga frå **Bláfossvatn* til *Blávusvatn*.

I tolkinga av namnet *Mølbursvatn* meiner Weyhe at det akkurat på Sandoy kan oppstå hyperkorreksjon frå *e* til *ø* pga. at dialekten der har den motsette historiske overgangen frå *ø* til *e*. Med å postulere eit inkjekjønnsord **berði* som parallell form til *barðr* ‘kant’ som opphav til andreleddet kan det argumenterast for at namnet i utgangspunktet kan ha vore **Melberðisvatn*. (Matras har òg rekna med eit **berði* i si tolking av opphavet til *Tjørnubøli*, opplyst s. 178.) Weyhe forklarar ikkje korfor e-en går til *u* i midtstavinga, men igjen ser vi nok tendensen til å bruke ein av dei tre suffiksvokalane i trykksvake stavingar.

Boka har fleire jamføringar med norske namn, der det ofte er vist til *Norske Gaardnavne* og *Norsk stadnamnleksikon*. Slik er det f.eks. i artikkelen om *Bessavatn*, som Weyhe drøftar svært grundig. Eine mulege tolkinga han ser, er at førsteleddet er eit **bersa*/**bessa* ‘hobjørn, binne’, som er ei hokjønnsform til det kjente norrøne ordet *beri/bessi* ‘hannbjørn’. Elvenamn skal jo helst vere hokjønnsnamn. I Norge er faktisk *Bessa* brukt om fleire elvar. Bjørn har ikkje funnest på Færøyane, men nordmennene som slo seg ned der, kunne tatt med seg ein tradisjon for å kalle elvar med det ordet. Ved assimilasjon blir **bersa* til **bessa* i desse namna, og i ei samansetning blir det til **Bessuá*, som kan dragast saman til **Bessá*. Dermed kan vatnet kallast **Bessárvatn*, som får svekking av den trykksvake midtstavinga til suffiksvokalen *-a-*, og dermed blir den moderne forma *Bessavatn*. Dette verkar på alle måtar sannsynleg. Meir spekulativ er kanskje tanken om at den uassimilerte forma **Bersuárfoss* ved metatase og litt meir kan ha blitt til *Brestalafossur*, som finst lenger nede i elva som går ut frå *Bessavatn*. Ikkje heilt utenkeleg, men den nøkterne namnetolkaren gir det ikkje ut for å vere meir enn ein tanke («hugsan»).

Kjeldene til namnetolkingane er ofte segner og færøyske kvede, der ein kan finne relevante ordforekomstar, dessutan sjølvsaugt *Føroysk Orðabók* og *Norrøn ordbok*. Men *Norsk stadnamnleksikon*, *Norske*

Gaardnavne og *Nynorskordboka* er òg flittig brukt. I somme tilfelle trur eg forfattaren òg ville hatt glede av å bruke *Norsk Ordbok (Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet)*. Under *Tjørnin á Bogunum* står det at forma *bogur* ikkje finst i *Føroysk Orðabók*, og at *bogr* ikkje er oppslagsord i *Norrøn ordbok* heller. Men *Norsk Ordbok* har *bog* ‘buktt’ som parallellform til *bug* og som både han- og inkjekjønnsord, slik som det altså òg er i færøyske stadnamn.

Om namnet *Klingrutjørn* nemner Weyhe at dette namnet har omkastning av *l* og *r* frå det norrøne *kringla*, og Jakobsen (1901) er sitert om parallell utvikling i shetlandsk. I *Norsk Ordbok* kan ein sjå at fenomenet òg er godt kjent i norsk mål; det er dominerande nord for Dovre. Så heretter får vi nordmenn hugse at fenomenet òg er kjent i færøysk! (Jakobsen 1901 er forresten ikkje kommen med i referanselista bak i boka.)

Ettersom boka gjeld Færøyane, blir ein nysgjerrig på om fuglenamn pregar vassnamna mykje. Det gjer dei vel ikkje, men det er heile ni namn med *Lóm-/Lóms-/Lóma-* som utmerkingsledd, dvs. ‘lom’. *Kjóa-/Kjógyva-* ‘tjuvjo’ finst i fem (av dei to usikre), *Gása-* i tre, eitt namn har *Skúva-* ‘storjo’, eitt har *Ternu-*, og berre eitt har nasjonalfuglen *tjaldur* ‘tjeld’ som førsteledd, nemleg *Tjaldursvatn*.

Til slutt i boka står eit register over dei stadnamna som er omtalt i artiklane, men som ikkje er oppslagsnamn. Ei pil viser til oppslaget dei er nemnt under. Slikt er nyttig, for ei slik bok må nødvendigvis inn på svært mange andre namn enn berre vassnamna.

Dette er ei pen boka med behageleg skrifttype og skriftstørrelse. Takk til forlaget! Boka inneheld òg ein del fargebilde som viser vatn og tjørner. Dei gir eit godt inntrykk av typisk færøysk landskap.

Norske stadnamngranskarar vil ha glede av å gjere seg kjent med dette færøyske namneforrådet. Den språklege avstanden til færøysk er så liten at han neppe er til hinder for at språkinteresserte nordmenn kan bruke boka og gle seg over henne. Står ein fast i eit eller anna ord, kan ein lett slå opp i *islex.no*, som kan brukast som ei nordisk ordbok der ein kan søke på færøyske ord.

Referansar

Jakobsen, Jakob. 1907. *Diplomatarium Færoense. Foroyiskt fodnbrævasavn*. Tórshavn.

Jakobsen, Jakob. 1901. Shetlandsøernes stednavne. *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie* 16: 55–258. København: Thieles bogtrykkeri.

Helge Sandøy